

Inleiding

‘Van de marge naar de macht’ – veel partijen lukt het nooit.¹ Hoe verder van het politieke centrum verwijderd, hoe lastiger het is om toe te treden tot de regering. De parlementaire geschiedenis kent maar enkele voorbeelden, waarvan de ChristenUnie de meest recente is. In 2000 kwam deze politieke formatie tot stand als gevolg van het samengaan van het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) en de Reformatorische Politieke Federatie (RPF). Door hun krachten te bundelen hoopen deze partijen hun invloed in de seculariserende Nederlandse politiek te vergroten. Zij hadden hoge verwachtingen van de fusie, maar in plaats dat de ChristenUnie haar positie versterkte, raakte die verzwakt. Van de vijf zetels die het GPV en de RPF gezamenlijk bij de Tweede Kamerverkiezingen in de jaren negentig hadden behaald, ging er zowel in 2002 als in 2003 één verloren. De ChristenUnie kwam zo op drie zetels uit – net zo veel als haar voorlopers in 1989. Na dit dieptepunt kwam verrassend snel de kentering. Onder aanvoering van André Rouvoet, die tijdens de campagne voor het referendum over het Europees Grondwettelijk Verdrag de aandacht van de media op zich vestigde, wist de partij bij de Kamerverkiezingen in november 2006 haar zeteltal te verdubbelen. En wat meer was: deze zes zetels vormden de basis voor de deelname van de ChristenUnie aan de regering – de eerste keer dat een ‘kleine’ orthodox-protestantse partij toetrad tot het landsbestuur, uitgerekend in een tijd waarin de rol van het christendom in de politiek sterk was afgenomen.

Aan de ChristenUnie is tot nu toe van wetenschappelijke zijde weinig aandacht besteed. Voor politicologen was zij te klein en te onbeduidend, voor historici was haar geschiedenis te kort. Het tienjarig bestaan van de partij in januari 2010 vormt een goede gelegenheid om hierin verandering te brengen. In deze bundel nemen deskundigen uit beide disciplines ieder voor een bepaalde periode of vanuit een bepaalde invalshoek de ChristenUnie en haar voorlopers onder de loep. Allereerst komen de partijen aan bod die in de Unie zijn opgegaan. Ewout Klei schetst de geschiedenis van het GPV. Het in 1948 opgerichte Verbond had zich afgesplitst van de Anti-Revolutionaire Partij (ARP), als direct gevolg van de scheuring in de Gereformeerde Kerken in Nederland een paar jaar eerder. Deze bijzondere ont-

staansgeschiedenis stempelde het GPV: het partijlidmaatschap was in de praktijk uitsluitend voorbehouden aan lidmaten van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Dit exclusieve karakter droeg bij aan het ontstaan van de Reformatorische Politieke Federatie (RPF), waarvan de historie is opgetekend door Remco van Mulligen. Opnieuw speelde een kerkscheuring een belangrijke rol. In 1967 vielen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) uiteen in 'binnenverbanders' en 'buitenverbanders'. Deze laatsten waren niet (meer) welkom in het GPV. Met verontruste leden afkomstig uit de ARP (en enkelen uit de Christelijk-Historische Unie), die zich kantten tegen de in hun ogen linkse koers van hun partij en de samenwerking met de Katholieke Volkspartij (die zou resulteren in de totstandkoming van het CDA), waren zij betrokken bij de oprichting van de RPF.

De RPF had in haar statuten de eenwording van de kleine orthodox-christelijke partijen bovenaan staan: zij wilde het GPV en de SGP tot een samengaan bewegen. De onderlinge verhoudingen tussen deze drie, hun overeenkomsten en verschillen en de wijze waarop zij electoraal samenwerkten, komen aan bod in de beschouwing van Joop Hippe en Gerrit Voerman. Zij komen tot de slotsom dat in de jaren negentig de SGP steeds meer buiten beeld raakte, vooral vanwege haar opvattingen over de politieke participatie van de vrouw. Tussen het GPV en de RPF daarentegen werd het onderscheid steeds geringer. De RPF was van mening dat de verschillen een afzonderlijk voortbestaan van beide partijen niet rechtvaardigden. Binnen het GPV waren velen niet aan die conclusie toe: zij zagen lange tijd de positie van de belijdenisgeschriften en het ledentoelatingsbeleid nog als obstakels. Hoe beide partijen vanaf 1994 op nogal moeizame wijze op eenwording koersten – waarbij de RPF steeds het voortouw nam en het GPV op de rem trapte – wordt beschreven door Hippe.

In 2000 vinden de RPF en het GPV elkaar in de ChristenUnie. Aan de Kamerverkiezingen van 2002 doen zij mee met één kandidatenlijst en één programma. Aan het einde van 2003 volgt de volledige organisatorische samensmelting en heffen beide partijen zich op. Voerman biedt een uitgebreid overzicht van de ChristenUnie in de jaren tot 2010, een periode waarin de partij zich herstelt na een valse electorale start en uiteindelijk tot de regering toetreedt. Dit eerste decennium van de partij wordt gekenmerkt door drie ontwikkelingen: een bepaalde professionalisering van de partijorganisatie en de communicatie met de buitenwereld, verbreding van de electorale doelgroepen (in het bijzonder de evangelischen en de zogeheten 'christenmigranten', en de laatste tijd ook steeds meer de rooms-katholieken) en een zekere pragmatisering van programmatische opvattingen op medisch-ethisch gebied, waarmee deelname aan het landsbestuur in zicht komt.

De vraag in hoeverre en in welke zin de ChristenUnie in inhoudelijk opzicht een nieuwe politieke partij is, staat centraal in de bijdrage van George Harinck en Hugo Scherff. Aan de hand van de verkiezings- en beginselprogramma's proberen zij na te gaan of de ChristenUnie in haar politieke standpunten en visie veranderd is ten opzichte van haar twee voorgangers. Zij gaan daarbij ook uitgebreid in op de spanning tussen christelijke politiek en democratie, dat wil zeggen tussen

de eis dat overheid en samenleving christelijk dienen te zijn enerzijds en de vrijheid voor ieders (religieuze) overtuiging anderzijds. Het GPV en de RPF ontkwamen niet aan deze tegenstelling, en ook de staatsopvatting van de ChristenUnie wordt erdoor gekenmerkt.

Geen fusie zonder ‘bloedgroepen’, zoals de partijen worden aangeduid die na een fusie zichzelf opheffen maar binnen het nieuwe organisatorische verband vaak nog lang zichtbaar blijven, zoals bij het CDA en GroenLinks te zien is. Onderzoek van Paul Lucardie en Wijbrandt van Schuur onder de congresgangers van de ChristenUnie in 2000 en 2009 toont aan dat de integratie van GPV’ers en RPF’ers behoorlijk geslaagd is. Niet alleen zijn er tussen hen nauwelijks meer belangrijke verschillen te traceren, ook tussen het reformatorische en evangelische bestanddeel van de ledenaanhang van de ChristenUnie is het onderscheid in politieke zin niet erg groot.

Hoe de ChristenUnie zich in het afgelopen decennium heeft verhouden tot de SGP, haar traditionele orthodox-protestantse bondgenoot, en het CDA, sinds 2007 haar mederegeringspartner, is het thema van de volgende twee bijdragen. Hans Vollaard vraagt zich af wat er nog resteert van de dominante positie die het christendom ooit in de Nederlandse politiek heeft ingenomen, waarbij hij ook zijn vizier richt op de onderlinge relaties tussen de drie christelijke partijen. Hij constateert onder meer dat de Unie zich afhoudender is gaan opstellen ten aanzien van de geestverwante SGP en dat beide partijen zich van elkaar verwijderden. Joop van Holsteyn en Ruud Koole presenteren de uitkomsten van een in 2008 gehouden onderzoek onder de leden van deze drie partijen. Niet verwonderlijk is dat de ChristenUnie in vele opzichten een middenpositie inneemt: op het ene terrein heeft zij meer overeenkomsten met de SGP (euthanasie), op een aantal andere gebieden meer met het CDA (sociaaleconomische kwesties, criminaliteitsbestrijding). Wat betreft het protestants-christelijke karakter van de partijen en de intensiteit van de geloofsbeleving (gemeten naar de frequentie van het kerkbezoek) lijkt de Unie meer op de staatkundig-gereformeerden, in sociaal opzicht en met betrekking tot vrouwelijke leden meer op de christendemocraten.

De bijdragen van Vollaard en van Van Holsteyn en Koole preluderen op de slotbeschouwing van Hippe en Voerman. Hierin wordt gepoogd antwoord te geven op twee vragen: waar komt de ChristenUnie vandaan en waar gaat zij naar toe? Bij de beantwoording van de eerste vraag gaat het er vooral om te bepalen van welke partij de Unie de meeste trekken heeft overgenomen, van het GPV of van de RPF. Alles tegen elkaar afwegend is de conclusie gerechtvaardigd dat de ChristenUnie meer aansluit bij de opstelling van de RPF dan bij die van het GPV. De toekomst van de partij zal worden verkend in de vorm van drie scenario’s: een ChristenUnie die zich richt op de SGP, of op het CDA, of die een geheel zelfstandige koers vaart. De beide auteurs komen tot de slotsom dat een koerswending richting de eerstgenoemde partij vrijwel uitgesloten moet worden geacht, en dat een keuze voor de derde variant – de geïnterviewde prominente partijleden van de Unie willen allen dat hun partij een duidelijke eigen identiteit behoudt – niet per

definitie betekent dat daarmee het tweede scenario geheel wordt voorkomen. De vraag rijst volgens de auteurs of de eigen identiteit in de huidige vorm op termijn wel gehandhaafd kan worden, en – mede als uitvloeisel daarvan – achten zij enige toenadering tot het CDA en nauwere samenwerking van de ChristenUnie met de christendemocraten bepaald niet onmogelijk.

Deze bundel kon niet tot stand komen zonder de hulp van anderen. Paul Lucardie, als politicoloog verbonden aan het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP) van de Rijksuniversiteit Groningen, heeft enkele teksten van commentaar voorzien. Erwin Dijk en Martin van der Linde, beiden als student-assistent werkzaam op het DNPP, verleenden assistentie bij het persklaar maken van de tekst. Menno van Hulst, directeur van het partijbureau van de ChristenUnie, verleende waar mogelijk bijstand. Helaas kon bij het schrijven van enkele artikelen in deze bundel niet gebruik worden gemaakt van het archief van de ChristenUnie. Een verzoek om dit archief te raadplegen werd door het partijbestuur niet gehonoreerd. Wel konden hoofdrolspelers uit het fusieproces en vooraanstaande leden van de ChristenUnie geïnterviewd worden. In oktober 2009 werd uitgebreid gesproken met Janco Cnossen, Leen van Dijke, Roel Kuiper, Jacob Pot, Henk van Rhee, André Rouvoet, Gert Schutte, Arie Slob en Kars Veling. Telefonische informatie werd verstrekt door Arjen Karssenbergh. Erik van Dijk van het partijbureau van de ChristenUnie leverde electorale gegevens. De beide redacteurs danken al deze personen voor hun medewerking.

Groningen, januari 2010
Joop Hippe en Gerrit Voerman